

Стана С. Ристић

Институт за српски језик САНУ, Београд *

Ивана В. Лазић Коњик

Институт за српски језик САНУ, Београд **

СРПСКА КОНЦЕПТОГРАФИЈА У КОНТЕКСТУ СЛОВЕНСКЕ КОНЦЕПТОЛОГИЈЕ

Развој концептологије у српској лингвистици

У последњим деценијама 20. и првим деценијама 21. века развој српске концептологије одвија се у контексту словенске когнитивне етнолингвистике, лингвокултурологије и идеографије. Издвајају се два основна правца: 1) традиционални дијалекатско-фолклористички и реконструктивни и 2) когнитивни правац с различитим интердисциплинарним усмерењима. Док се традиционална етнолингвистика развијала углавном у институционалним оквирима, когнитивна истраживања започета су у индивидуалним истраживањима српских лингвиста под утицајем лублинске когнитивне етнолингвистике и руске лингвокултурологије.

Домети српске концептологије

Најзначајнији почеци српске концептологије остварени су у области концептуалне лексикографије кроз реконструкцију стереотипа и концепата српске језичке слике света. Истакнути аутори тог правца су Б. Сикимић, Љ. Поповић, Д. Ајдачић, П. Пипер, Р. Драгићевић, М. Радић Дугоњић, М. Стефановић, С. Ристић, И. Лазић Коњик. Њихов рад поставио је основе за заснивање јединственог програма српске етнолингвистике и концептологије, ослањајући се на традиционалну тезаурусну лексикографију и дијалектологију, али и на савремене теоријске и лексикографске резултате пољске и руске концептографије.

Сарадња у међународном програму EUROJOS

Српски лингвисти у својим истраживањима прихватили су теоријско-методолошке основе Лублинске етнолингвистичке школе и њено когнитивно усмерење, учествујући у међународном програму EUROJOS и изради *Аксиолошког лексикона Словена*. Као аутори појединачних чланака или уредници лексикона, допринели су обради вредносних концепата српске језичке слике света (ДОМ/КУЋА, ПОРОДИЦА, НАРОД, СРБИ(Н), РАД, СЛОБОДА, ЧАСТ, ЕВРОПА, ЖИВОТ, ДОМОВИНА, МАЈКА, ИСТОК, ЗАПАД, ПРИЈАТЕЉСВО, ПОНОС, ЗДРАВЉЕ и др.), што је такође публиковано у два зборника *О вредностима у српском језику* (2015, 2019).

Српски концептографски програм

Методолошки оквир лублинске когнитивне етнолингвистике, утемељен на појмовима као што су језичка слика света, концепт, когнитивна дефиниција, тачка

* ristic.stana@gmail.com

** Рад је финансиран у оквиру Уговора склопљеног између Министарства науке и Института за српски језик САНУ.

гlediшта и профил, показао се функционалним за реконструкцију концепата у српском језику. Изазов за српске истраживаче у даљем раду представља проналажење метода анализе назива вредносних концепата који најбоље одговара националној особености српског језика и начину његовог функционисања у дискурсу, комуникацији. За даљи рад овог истраживачког правца значајан је најновији планирани лингвокултуролошки и концептуални лексикографски програм усмерен на стандардни језик и савремену културу, започет у истраживањима ауторки овог рада, у оквиру којег се планира израда аксиолошког лексикона српског језика.

Корпус и избор концепата

Први корак у том правцу подразумева избор репрезентативног корпуса. У припреми лексикона предвиђено је коришћење података из системских извора (речника различитог типа), анкетних истраживања и текстова различитих жанрова, који пружају податке о заједничким и/или индивидуалним денотативним – објективним и конотативним – субјективним, аксиолошким и емотивним компонентама концептуалног садржаја, односно о профилисању његовог садржаја на национално-културалном дијахроном и синхроном плану, као и на индивидуалном функционално стилском плану.

На основу досадашњих анализа, формиран је иницијални списак од 331 концепта вредности. Издвојено је 48 стабилних базичних вредности и 283 периферне вредности. Овај списак представља основу за будући аксиолошки речник.

Методолошки приступи у словенској концептографији

Посебна пажња посвећена је анализи методолошко-концептуалних приступа у руским концептографским речницима (Ј. Степанова, Н. Шведове, Л. Бабенко и Е.Тарасова). Они су показали различите поступке у одабиру, типологији и обради концепата вредности и кључних концепата културе, али и сличности са лублинском и пољском концептографијом у погледу основних когнитивистичких постулата и инвентара оперативног термиолошког апарата, а при томе су истакли значај објективизације у опису концептуалног садржаја и стандардизације концептиграфске методологије. То нас је подстакло да у даљем истраживању преиспитујемо наше досадашње искуство у реконструкцији српских вредносних концепата и да га дорађујемо усвојеним новим сазнањима из богате концептографске праксе руских семантичких школа. Ослоњени на наведене методолошко-концепцијске приступе, поставили смо себи задатак да их критички примењујемо и прилагођавамо обради материјала српског концептуалног корпуса у планираној изради аксиолошког лексикона српског језика. Тако конципиран лексикон својим списком критеријалано одабрааних и обрађених српских вредности представљаће и реконструкцију актуелне националне вредносне слике света, српске аксиосфере, са вредностима српске традиционалне и савремене културе.

Закључак

Анализа развоја српске концептологије у оквиру словенске концептографске традиције показала је да су српска истраживања до сада била највише усмерена на реконструкцију појединачних концепата и стереотипа српске језичке слике света, превасходно према моделу лублинске когнитивне етнолингвистике, али и под утицајем руске лингвокултурологије и концептографије. Оба приступа ослањају се на компатибилне методолошке основе што је створило предуслове за формирање

јединственог, теоријски кохерентног програма српске концептологије. У том смислу, нарочито је значајна иницијатива за израду аксиолошког лексикона српског језика, који би представио српску актуелну вредносну слику српског друштва са традиционалним и културним вредностима.

Кључне речи концептологија, концептографија, когнитивна (етно)лингвистика, аксиолошки речник, српски језик.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић, Д. „Колекција вредности слобода, једнакост, братство и из ње изведене конструкције у словенским језицима.“ *Славистика*, 17, (2013): 51–62.
- Ајдачић, Д. „Колекције вредности, њихови типови и профили у српском језику: пароле *Слобода, једнакост, братство* и *Братство и јединство*.“ Ајдачић, Д. (ур). *О вредностима у српском језику*. Београд: Алма, 2015: 188–209.
- Ајдачић, Д. „Ауторски текстови и реконструкција језичке слике света.“ Ристић, С., Лазић-Коњик И., Ивановић Н. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*. Београд: ИСЈ САНУ, 2016: 395–408.
- Ајдачић, Д. „ЧАСТ у српском језику.“ Bartminski, J. (ur.). *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sasiadów*, t. 5: Honor. Lublin: WUMCS, 2017: 367–392.
- Ајдачић, Д. (ур.). *О вредностима у српском језику*. Београд: Алма, 2015.
- Ајдачић, Д. (ур.). *О вредностима у српском језику 2*. Београд: Алма, 2019.
- Бабенко Л.Г. (ур). *Концептосфера русского языка: ключевые концепты и их репрезентации (на материале лексики, фразеологии и паремологии)*. *Перспектив словаря*. Изд-во Уральского университета, 2010.
- Бартмињски, Ј. *Језик – слика – свет*. Београд: SlovoSlavia, 2011.
- Бартмињски, Ј. „Уводна реч.“ Ајдачић, Д. (ур.). *О вредностима у српском језику*. Београд: Алма, 2015: 7–8.
- Белоусова А.С., Занегина Н.Н. „Концепт и его смысловая парадигма как объект лексикографического представления (о проекте «Русский идеографический словарь: Мир человека и человек в окружающем его мире»)“.
<<http://lexrus.ru/default.aspx?p=2841>> Приступљено 29.11.2022.
- Болдырев Н.Н. „Типология концептов и языковая интерпретация.“ Дудорова М.В., Галкина Т.М. (ур.). *Новая Россия: традиции и инновации в языке и науке о языке*. М., Екатеринбург: Кабинетный ученый, 2016: 16–25.
- Драгићевић, Р. „Ка лингвокултуролошком речнику српског језика.“ *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 44/1, (2014): 247–262.
- Драгичевич, Р. „Понятие СВОБОДЫ в сербском языке и в сербской культуре.“ Bartminski, J. (ur.). *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sasiadów*, t. 4: Wolność, Lublin: WUMCS, 2019: 473–500.
- Ђукић, М. „О концепту ЕВРОПА у савременом српском језику и култури.“ Bartminski, J. (ur.). *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sasiadów*, t. 2: Europa. Lublin: WUMCS, 2018: 365–396.

- Павловская, Н.Ю. „Теоретико-методологические основы создания словаря концептов.“ Головня, А.И. (ур.). *Карповские научные чтения*, 5/2, Минск: Белорусский Дом печати, 2011: 29–32. <<https://elib.bsu.by/handle/123456789/52137>> Приступљено 29. 11. 2022.
- Попова, З.Д., Стернин, И.А. *Очерки по когнитивной лингвистике*. Воронеж, 2001.
- Попова, З.Д., Стернин, И.А. „Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку.“ Карасик, В.И., Стернин, И.А. (ур.). *Антология концептов*, т. 1. Волгоград: Парадигма, 2005: 7–10.
- Поповић, Љ. *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Ристић, С., Лазић-Коњик И. „Репрезентативност Речника САНУ за етнолингвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији.“ Ристић, С. Лазић-Коњик, И., Ивановић Н. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*. Београд: ИСЈ САНУ, 2016: 377–394.
- Ристић, С., Лазић-Коњик И. „Развојне тенденције етнолингвистике у савременој српској лингвистици.“ Драгићевић, Р., Брборић, В. (ур.). *Српска славистика*, Т. 1, Језик. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018: 345–356.
- Ристић, С., Лазић-Коњик И. *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми*. Београд: ИСЈ САНУ, 2020.
- Ристић С., Лазић-Коњик И. „Аксиолошки речник српског језика – предлог израде.“ *Јужнословенски филолог*, LXXVII, св. 2, (2021): 105–126.
- Ристич, С., Лазич-Коник, И. „Сербская этнолингвистика – когнитивное направление в контексте славянской этнолингвистики.“ Niebrzegowska-Bartmińska, S., Głaz, A. (ур.). *Etnolingwistyka – bilans dyscypliny. Metody i postulaty badawcze*, Т. 1. Lublin: WUMCS, 2022a: 237–253.
- Ристић, С., Лазић-Коњик, И. „Листа вредности за Аксиолошки лексикон српског језика.“ Чернышева, М.И. (ур.). *Современное развитие славянской лексикологии и лексикографии*. Москва: Инст. р. я. им. В.В. Виноградова РАН, 2022б: 355–368.
- Рогановић, В. (ур.). *Етнологија и антропологија*, Едиција Мали лексикон српске културе. Београд: ЈП Службени гласник, ЕИ САНУ, 2017.
- Степанов, Ю.С. *Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Школа «Языки русской культуры», (1997) 2004.
- Стефановић, М. „О донетима експерименталних метода у опису језичке слике света: асоцијативно поље као извор података (на материјалу стимулуса хлеб у руском и српском језику).“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 58/2, (2015): 65–85.
- Стефановић, М. „О асоцијативним речницима као извору за проучавање концепата (на примеру асоцијативног поља дом у руском језику).“ Ристић, С. Лазић-Коњик, И. Ивановић, Н. (ур.). *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*. Београд: ИСЈ САНУ, 2016: 409–423.

- Тарасов, Е.Ф. (ур.). *Базовые ценности носителей русской культуры*. Москва, 2019. https://iling-ran.ru/web/ru/publications/online/values_russian_culture Приступлено 29.11.2022.
- Шведова, Н.Ю. (ур.). *Русский идеографический словарь: Мир человека и человек в окружающем его мире*. Москва: РАН, Инст. р. я. им. В.В. Виноградова, 2011.
- Abramowicz M., Bartmiski J., Chlebda W. „Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A” (10 VI 2009).“ *Etnolingwistyka*, 21, (2009): 341–342.
- Bartmiński, J., Bielińska-Gardziel, I. „15 lat Konwersatorium EUROJOS.“ *Etnolingwistyka*, 28, (2016): 317–322.
- Bartmiński, J., Grzeszczak, M. „Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?“ *Etnolingwistyka*, 26, (2014): 21–44.
- Brzozowska, M. „O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000.“ Bartmiski, J. (ur.). *Język – wartości – polityka*. Lublin, 2006: 36–43.
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. „Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej.“ *Etnolingwistyka*, 25, (2013): 267–280.
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*. Lublin: WUMCS, 2020.
- Ristić, S., Lazić-Konjik, I. „Dom w języku serbskim.“ Bartmiski, J. (ur.). *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1: Dom, Lublin: WUMCS, 2015: 263–290.
- Ristić, S., Lazić-Konjik, I. „O strukturze članka u jezičkom rečniku, leksikonu i enciklopediji (sa osvrtom na jedinice opisa u ove tri leksikografske publikacije).“ Niebrzegowska-Bartmińska, S. Szadura, J., Żywicka, B. (ur.). *Wartości językowo-kulturowym obrazie świata słowian i ich sąsiadów 4 Słownik językowy – leksykon encyclopedia w programie badań porównawczych*. Lublin: WUMCS, 2018: 45–54.
- Stefanović, M. „Rad (praca) w języku serbskim.“ Bartmiski, J. (ur.). *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3: Praca. Lublin: WUMCS, 2016: 309–330.